دامەزراوە ئیسلامییەکان لە ئەوروپا لە نێوان تێکەڵبوون و کاریگەری بیانی: کێ گوتاری ئایینی پێکدەهێنێت؟.. ڕزگار ئاکرەی

لە نێوان ڕێوڕەسمی عاشورا لە کۆپنهاگن و تۆڕە دەرەکییە بیانییەکان

لە ڕۆژی هەینی 26 ی حوزەیرانی 2026 شەقامەکانی ناوچەی نۆربۆ لە کۆپنهاگن ڕێپێوانێکی گەورەی عاشورا بەخۆوە بینی بۆ یادکردنەوەی شەهیدبوونی ئیمام حوسێن بە بەشداری نزیکەی هەژدە هەزار کەس. ئەوەی جێگەی سەرنج بوو ئەوە بوو کە ڕێکخەرانی ئاهەنگەکە جیاکردنەوەی تەواویان لە نێوان ژن و پیاودا سەپاند، پیاوان، منداڵان و کەسانی خاوەن پێداویستی تایبەت لە پێشەوە دەڕۆیشتن و ژنان لە ڕیزێکی جیادا بەدوایدا دەڕۆیشتن.
ئەگەر لە ڕوانگەی بەهاکانی یەکسانی لە ڕۆژئاوای ئەوروپا تەماشا بکرێت، ئەم کردارە جۆرێک لە جیاکردنەوەی ڕەگەزی لە بواری گشتیدا پێکدەهێنێت. ئەو شێوازە هاوشێوە لە سیستەمەکاندا بەبیر دەهێنێتەوە کە بە شێوەیەکی سووکایەتی مامەڵە لەگەڵ ژنان دەکەن و سنووردارکردنی توند دەخەنە سەر ئامادەبوونیان لە شوێنە گشتییەکان و مافە مەدەنییەکانیان، وەک ڕژێمی ئێران[4] کە یاسای جلوبەرگی زۆرەملێ دەسەپێنێت و مافی ژنان بۆ هاتوچۆ و کار و بەشداری گشتی سنووردار دەکات. و سیستەمی سعودیە، کە بەردەوامە لە پیرۆزکردنی سەرپەرشتیاری پیاوان بە شێوەی جۆراوجۆر سەرەڕای چاکسازییە بەشەکییەکان کە ڕاگەیەندراون. هەروەها ئەو ناوچانەی لەژێر کۆنترۆڵی بزووتنەوە ئاینییە توندڕەوەکاندان کە مامەڵە لەگەڵ ژنان دەکەن وەک مێردمنداڵی هەمیشەیی، وەک بزووتنەوەی تاڵیبان لە ئەفغانستان کە ژنان لە خوێندن و کار و جوڵە بەبێ پاسەوانی پیاو قەدەغە کردووە. هەروەها گروپی حوسییەکان لە یەمەن، کە چەندین کۆتوبەندی هاوشێوە دەسەپێنێت.
لەوەش گرنگتر، ئەم جۆرە کردارانە لە بۆشایی گشتی ئەوروپا پرسیاری جددی دەربارەی ئاڕاستەی کۆمەڵگە تەریبەکان دروست دەکات کە لە

دەرەوەی چوارچێوەی یاسایی و بەهای هاوبەشی وڵاتانی خانەخوێیان کار دەکەن. ئەم ڕووداوە کاردانەوەی بەرفراوانی لە دانیمارک لێکەوتەوە. پارتە ڕاستڕەوەکان ئەمەیان بەستەوە بەوەی کە پێی دەڵێن "بەها نەتەوەییەکان"، مشتومڕێکی کە لە زۆربەی پایتەختەکانی ئەوروپا سەرهەڵدەداتەوە هەر کاتێک کێشەیەکی هاوشێوە سەرهەڵدەدات، لە بەلجیکا، فەڕەنسا، ئەڵمانیا و سوید وەک یەک.

لەگەڵ ئەوەشدا هەمان ئەو هێزە ڕاستڕەوانە بە دەگمەن خۆیان بە ڕەخنەگرتن لە کردارێکی جیاکاری دیاریکراو سنوردار دەکەن. ئەوان بەشێوەیەکی ڕۆتینی ئەم جۆرە دەرفەتانە دەقۆزنەوە بۆ داکۆکیکردن لە یاسایەک کە زۆر لە مەرجەکانی یەکسانی تێدەپەڕێت و ڕاستەوخۆ لەگەڵ پەیماننامە نێودەوڵەتییەکانی مافەکانی مرۆڤ ناکۆک دەبێت، وەک سنووردارکردنی ئازادی پەرستن بە تەواوەتی، یان سەپاندنی کۆتوبەندی جیاکاری لەسەر کۆچبەران و پەنابەرێتی لەسەر بنەمای ئایین یان ڕەچەڵەک. ئەم جۆرە داواکاریانە پێشێلکردنی ئازادی بیروباوەڕ و مافی پەنابەرییە کە لە ڕێکەوتنە نێودەوڵەتییەکاندا مسۆگەر کراوە، وە هیچ جیاوازییەک ناکەن لە نێوان چارەسەرکردنی کردارێکی جیاکاری دیاریکراو و سزادانی تەواوی کۆمەڵگەیەکی ئایینی.

کێشەکە لێرەدا هاوڕابوون لەگەڵ ماف نییە، نە وەرگرتنی ڕەوانبێژی. ئەمە بابەتێکی تەواو سەربەخۆیە لە بنەماکاندا. جیاکردنەوەی جێندەر لە بواری گشتی دەوڵەتێکی دیموکراتی ئەوروپایی، کە تیایدا ژنان پلەیەکی بەرچاوی یەکسانییان بەدەست هێناوە، پێچەوانەی بەها چەپەکانە، بزووتنەوەکانی فێمینیستی، پەیماننامەی نێودەوڵەتی مافەکانی مرۆڤ، و پرەنسیپی یەکسانی تەواو لە نێوان ژن و پیاودا، یەکسانییەکە کە بزووتنەوە پێشکەوتووەکان، چەپ و فێمینیستی لە ئەوروپا بە درێژایی نەوەکان بەدەستیان هێناوە.

بۆ ڕوونکردنەوەی مشتومڕەکە: ئەگەر بزووتنەوەیەکی ڕاستڕەو خۆپیشاندانێک ڕێکبخات و بەشداربووانی سپی پێست لە ڕەش و قاوەیی جیا بکاتەوە، ئایا ئەوە جیاکاری ڕەگەزی ئاشکرا نابێت کە شایەنی ئیدانەکردنی ئاشکرایە؟ هەمان لۆژیکا بۆ جیاکردنەوەی ڕەگەزی لە بواری گشتیدا جێبەجێ دەکرێت. ئازادی ڕادەربڕین و ئەنجامدانی ڕێوڕەسمە ئایینییەکان پارێزراون، بەڵام کاتێک دەبنە جیاکاری رێکخراوی ئاشکرا لەسەر شەقامەکان دەگاتە سنوورەکانیان.

گاڵتەجاڕییەکە ئەوەیە کە ئەم جۆرە کردارانە لە کۆتاییدا خزمەت بە ئەجێندای سیاسی ڕاستڕەوی ڕەگەزپەرست لە ئەوروپا دەکەن کە ئەوان دەقۆزنەوە بۆ لادانی خەباتی کۆمەڵایەتی لە ململانێی چینایەتی لەسەر دابەشکردنی دادپەروەرانەی سامان و یەکسانی و دادپەروەری

کۆمەڵایەتی و بەرەو ڕووبەڕووبوونەوەیەکی ناسنامە و بەها لە نێوان "شارستانیەتی ئەوروپی" و "ئیسلام".
ئەم چوارچێوەیە خزمەت بە بەرژەوەندییەکانی ڕاستڕەوەکان دەکات زۆر زیاتر لەوەی خزمەت بە دانیشتوانی ئەو وڵاتانە بکات، لە هەر ئایینێک یان بیروباوەڕێک، یان کرێکاران، دەستی و ڕۆشنبیر، بە گشتی. سەرنج لە کێشەکانی چەپ و هێزە پێشکەوتووەکان لادەدات و ئاراستەی ململانێیەکی کەلتووری دەکات کە ڕاستڕەوەکان بە ئاسانی دەتوانن بە چەکی هەڵبژاردن بەکار بهێنن.
بەڵام ئەوەی زۆر مەترسیدارە ئەوەیە کە ئەم کردارانە سەبەرەکی درێژ دەخەنە سەر هەموو ئەو کۆمەڵگایانەی کە لە وڵاتانی زۆرینەی موسڵمانەوە سەرچاوەیان گرتووە، جا ئەو باوەڕدارانە بن کە بە بەردەوامی ڕێوڕەسمە ئایینییەکانیان پێڕەو دەکەن، یان ئەوانەی باوەڕیان نییە، یان عەلمانییەکان کە بە تەواوی ئەم ئاراستە ئایینییە ڕەتدەکەنەوە. ملیۆنەها کۆچبەر کە تێکەڵ بە کۆمەڵگاکانی ئەوروپا بوون و بەشدارییان لە بنیاتنانی کۆمەڵگاکانیان کردووە خۆیان لە هەڵمەتی گومان و ئامانج دەزیوەتەوە کە کەس ناپارێزێت.
لێرەدا ئەوە دەبینین کە دەتوانرێت وەسف بکرێت وەک هاوپەیمانییەکی بابەتی دیفاکتۆ لە نێوان مافە ئایینییەکانی ناو کۆمەڵگەی کۆچبەران و پەنابەران لە لایەک و ڕاستڕەوی ڕەگەزپەرست لە ئەوروپا لە لایەکی ترەوە. هەردوولا بەرژەوەندی هاوبەشیان لە ڕێگرتن لە تێکەڵاوبوون دەبینن: یەکەمیان دەیەوێت ناسنامەی ئایینی داخراو و پشت بەستن بە خاڵە دەرەکییەکان بپارێزێت، دووەمیان دەیەوێت کۆچبەران لە دەرەوەی چوارچێوەی مەدەنی بهێڵێتەوە بۆ ئەوەی بوونیان وەک کارتی هەڵبژاردن بقۆزنەوە. لە هەردوو حاڵەتەکەدا، قوربانی زۆرینەی بێدەنگی کۆچبەرانن کە دەیانەوێت تێکەڵاوبوون و بەشداری کردن و ژیانی مەدەنی تەواویان هەبێت.
هەرچەندە بەس نییە لەوەدا بوەستین. دەبێت قووڵتر بچینە ناو دیاردەکەوە و ئەو پرسیارە بنەڕەتییە بخەینە ڕوو: کە گوتار و ئاراستەی ئایینی ئیسلامی لە ئەوروپا بنیات دەنێت؟ دانمارک لێرەدا نموونەیەکە بۆ دیاردەیەکی فراوانتر.
لەم ڕوانگەیەوە، ئەوەی پێویستە تەنها ڕەخنە نییە. ئەوەی پێویستە گرتنەبەری سیاسەتی کرداری کە بریتییە لە قەدەغەکردنی جیاکردنەوەی ڕەگەزی لە بواری گشتی، دڵنیابوون لە شەفافییەت لە پارەی ئایینی، ڕاهێنانی ئیمامەکان لە ناوخۆدا، و بەستنەوەی هەر پشتگیرییەکی فەرمی یان دانپێدانانێک بە ڕێزگرتن لە یەکسانی و یاسا، ئەو سیاسەتانەی کە لە هەر وڵاتێکی ئەوروپا جێبەجێ دەکرێن، نەک تەنها لە دانیمارک.

کێ گوتاری ئایینی ئیسلامی لە ئەوروپا پێکدەهێنێت؟

من لە هەڵوێستێکی چەپەوە پێم وایە دابڕانێکی تەواو لە نێوان ئایین و ناسیۆنالیزم لەلایەک و دەوڵەت لەلایەکی دیکەوە مەرجێکی بنەڕەتییە بۆ بنیاتنانی کۆمەڵگایەکی سۆسیالیستی دیموکراتی مۆدێرن لەسەر بنەمای هاووڵاتیبوونی یەکسان کە تێیدا هەموو هاووڵاتییەک بێ گوێدانە ئایین و نەتەوە لە ماف و ئەرکدا یەکسان بێت ڕەگەز، یان باکگراوندی کۆمەڵایەتی. ئەم پرەنسیپە لەوانەیە بناغەی گرێبەستی کۆمەڵایەتی لە زۆربەی دیموکراسییەکانی ئەوروپا پێکبهێنێت، هەرچەندە بە دەربڕینی جیاواز.

چەندین وڵاتی ئەوروپا لە سەرووی هەموویانەوە دانمارک مۆدێلێک دەگرنەبەر کە ئایین لە دەوڵەت بێلایەن دەکات و ئایین وەک بابەتێکی تاک و کۆمەڵایەتی لە چوارچێوەی یاسایی و مەدەنیدا ڕێکدەخرێت، بەبێ هیچ ڕۆڵێکی ڕاستەوخۆ لە داڕشتنی سیاسەتی گشتی یان دامەزراوەکانی حوکمڕانی. ئەمە مانای جیابوونەوەی تەواوی ئایین لە دەوڵەت ناگەیەنێت. هیچ وڵاتێکی ئەوروپایی نەگەیشتووەتە ئەو خاڵە. واتە ڕێکخستنی ئەو پەیوەندییە لە ڕێگەی چوارچێوەی مەدەنی و یاسایی ڕوونەوە.

لەم چوارچێوەیەدا، کڵێساکانی مەسیحی مێژووی، چ لوسەران لە وڵاتانی ئەسکەندەناڤیا یان کاسۆلیکی و پرۆتستانت لە بەشەکانی تری ئەوروپا، لەژێر چوارچێوەی یاسایی فەرمی و ڕێکخستن و چاودێری دامەزراوەیی لەناو دەوڵەتدا، دڵنیابوون لە گونجاندنیان لەگەڵ یاسا گشتییەکان و سیستەمی مافە مەدەنییەکان، و دایاندەنێن وەک دامەزراوەیەکی ئایینی کە لە چوارچێوەی گشتی مەدەنی کار دەکەن نەک لەسەرووی ئەوەوە. دانمارک بە کڵێسای نەتەوەییەکەیەوە مۆدێلێکی ڕوونی ئەم پەیوەندییە ڕێکخراوەی نێوان ئایین و دەوڵەت نیشان دەدات.

بە پێچەوانەوە، بەشێکی بەرچاوی دامەزراوە ئایینییە ئیسلامییەکان لە چەندین وڵاتی ئەوروپا کەمتر لەم چوارچێوەیەدا تێکەڵ بوون، بە بەردەوامی پشت بەستن بە پارە و کاریگەری دەرەکی، بەتایبەتی لە وڵاتانی وەک تورکیا[5]، قەتەر[6]، سعودیە[7]، و ئێران[8]، لە ڕێگەی دامەزراوە و دامەزراوە ئایینییە جۆراوجۆرەکانی حکومەت یان نیمچە حکومی.

نمونەی بەرچاو لە دانیمارک مزگەوتی ئیمام عەلی لە کۆپنهاگن کە ڕۆژنامەی بەرلینگسکی دانیمارکی لە ڕێگەی بەڵگەنامەی نهێنییەوە ئاشکرای کرد کە ملیۆنەها کرۆن لە لایەن دامەزراوە ئێرانییەکانەوە لە ڕێگەی باڵیۆزخانەی ئێرانەوە گواستراوەتەوە، لە کاتێکدا توێژەرانی زانکۆی کۆپنهاگن پشتڕاستیان کردووە کە ڕژێمی ئێران لە

پشت دروستکردن و بەڕێوەبردنی مزگەوتەکەیە. و سەرۆکی کۆمەڵەکەی بە فەرمی لەلایەن ڕێبەری باڵاوە دەستنیشان دەکرێت. شایانی باسە ئەم شێوازە تەنها بە دانیمارکەوە نییە: ئەڵمانیا مزگەوتی ئیمام عەلی لە هامبورگ لە ساڵی 2024 بەهۆی پەیوەندییەکانی لەگەڵ سوپای پاسدارانی ئێراندا داخست. دەسەڵاتدارانی سوید لێکۆڵینەوە لەو مزگەوتانە دەکەن کە پەیوەندییان بە تۆڕە تورکییەکانەوەیە. فەڕەنسا و بەلجیکا بەڵگەنامەی پارەدانی سعودیە و قەتەریان بە ژمارەیەک دامەزراوە ئایینییەکانیان تۆمار کردووە.

هەموو ئەمانە پێیەکی نایەکسانی بێلایەنی لە نێوان ئایینەکان و دامەزراوە ئایینییەکان لە پەیوەندی لەگەڵ دەوڵەتە خانەخوێکانیان بەرهەم دەهێنێت، کە لە ئەنجامدا ئاستی جیاوازی ئۆتۆنۆمی و تێکەڵاوبوون لە بواری گشتی ئایینی کیشوەرەکەدا دروست دەبێت.

ئەمە مانای ئەوە نییە کە هەموو دامەزراوە ئیسلامییەکان پارەی بیانی وەردەگرن. مەبەستەکە ئەوەیە کە ئەم دیاردەیە لە ژمارەیەک دامەزراوەدا هەیە و مشتومڕی سیاسی بەرفراوانی لە زیاتر لە یەک وڵاتی ئەوروپا دروستکردووە کە دانمارک یەکێکە لە دیارترین نمونەکان. هەروەها شایانی باسە کە سیاسەتەکانی ئەوروپا خۆیان وەک یاساکانی تێکەڵاوبوون، سیستەمی جیاکاری، وە بەرهێنان لە پەروەردەی مەدەنی و تەوژمی ڕەگەزپەرستی، هەروەها ڕۆڵیان هەیە لە داڕشتنی گوتاری ئایینی لەناو کیشوەرەکەدا، هەرچەندە بە شێوەیەکی کەمتر ڕاستەوخۆ.

لەم ساڵانەی دواییدا، مشتومڕ لەسەر کاریگەری پارەی دەرەکی لەسەر وتاری ئایینی لە پایتەختەکانی ئەوروپا چڕتر بووەتەوە. بەتایبەتی لە دانیمارک، پەرلەمان لە ساڵی 2021 یاسایەکی دەرکرد بە ئامانجی سنووردارکردنی هەندێک شێوەی پارەی بیانی بۆ دامەزراوە ئایینییەکان[10]، وەک بەشێک لە گفتوگۆیەکی فراوانتر لەسەر تێکەڵاوبوون، شەفافیەت و کاریگەری سیاسی بیانی. فەڕەنسا و نەمسا بە ئاراستەی یاسادانانی هاوشێوە هەنگاویان ناوە. لەگەڵ ئەوەشدا، جێبەجێکردنی کرداری ئەم یاسایانە لە زۆربەی وڵاتانی وەرگردا سنووردارە و ئەمەش مانای ئەوەیە کە کاریگەری پارەدانی سنوور و تۆڕە ڕێکخراوەییەکان بە پلەی جیاواز بەردەوامە.

بەشی یەکەم: کۆمەکی دەرەکی بابەتێکی بێلایەن نییە

هەر دامەزراوەیەکی ئایینی کە کاریگەری لەسەر هۆشیاری خەڵک هەبێت و سەرچاوە داراییەکان بەڕێوە ببات و بەشداری لە داڕشتنی ژیانی کۆمەڵایەتیدا بکات ناکرێت وەک بۆشاییەکی دابڕاو لە سیاسەت و کۆمەڵگا مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت. کەواتە پارەدانی بیانی تەنها

پرسیارکی تکنیکی یان کارگی نیی. ئم پرسیارک ک پیوست ب سروشتی ئو گوتاری ک ل کمگاکانی ئوروپا برهم دهنرت و ئو هزانی ک بشداری ل شو پدانی دکن.

ل دیان سای ابردوودا، قوار و دامزراوکانی پیوندیدار ب وتانی بیانییو بشداریان کردووه ل دابینکردنی پار ب ژمارک مزگوت و دامزراو ئیسلامییکان ل سرانسری کیشوری ئوروپا ل دانمارک و ئمانیاو تا فنسا و بلجیکا و بریتانیا. هندک لم دوتان ئجندای سیاسی و ئایینی وونیان هی و هو ددن کاریگری کلتووری و کمایتی خیان ل کگی دامزراو ئایینییکان و کخراو پیوندیدارکانیانو فراوان بکن. ل زر حاتدا، پار ل ئاراستی فکری و سیاسی جیانکراو.

ئم واقیع گرژی لناو وتانی خانخو دروست دکات. ل لایکو، ئم دوتان لسر بنمای مدنی و دیموکراسی دامزراون و بنماکانی یکسانی تا ادیک وونن. للایکی ترو، بشک ل دامزراو ئایینیی ئیسلامییکان بردوامن ل کارکردن ل ژر کاریگری شنبیری و کخراویی وتانی تالیتار، کن پارز و ژینگی سیاسی جیاواز لو بهایان.

ئم کاریگرییی ل پاری دارایی ناوستت. ئاماژ ب خا ئایینییکان، تکانی اهنانی ئیمام و پیوندیی کخراوییی سنوورییکان دگرتو ک مزگوتکانی دانمارک لگ مزگوتکانی تری ئمانیا و فنسا ل چوارچوی همان تی رکخراویدا دبستنو.

کشک خودی ئایین و مافی موسمانان نیی ب کخستنی ئایینی. ئم ل نبوونی چوارچویکی ناوخیی سربخ ل هر وتکی ئوروپا ک پار و شفافییت و سربخیی دامزراو ئایینییکان ل کاریگری سیاسی بیانی مسگر بکات.

بردوامی ئم دخ موسمانان دخات دخکو ک پشت ب خا درکییکان دبستت، نک پرپدانی دامزراو ئایینییکان ک ل واقیعی خیانو ل کمگ ئوروپییکانیاندا دردکون. شایانی باس لناو ئم کمگایاندا دستپشخری و تاک و دامزراو هن ک کار دکن ب پرپدانی گوتارکی ئایینی سربخ ک زیاتر لگ بهاکانی دیموکراسی و یکسانیدا بگونجت، بم ئامادبوونیان ل برامبر قورسایی دامزراو نریتیی درکییکاندا سنووردار و پشتگیریکردنیان دکات پویستییک نک بژاردی.

لبر ئم هی، زر گرنگ ک لگ دامزراو ئایینییکان بپی

ستانداردی مەدەنی یەکگرتوو و لەسەر بنەمای شەفافییەت و بەرپرسیارێتی و ڕێزگرتن لە یاسا و مافەکانی مرۆڤ تێکەڵ بکرێن.

بەشی دووەم: دانمارک وەک مۆدێلێک – چۆن دەوڵەت دەتوانێت پەیوەندی خۆی لەگەڵ ئایین ڕێکبخات؟

ئەزموونی دانمارکی سەرەڕای تایبەتمەندی چینایەتی دەوڵەت و پەیوەندییە مێژووییەکانی کڵێسای نەتەوەیی مەسیحی بە پێکهاتەی دەسەڵاتی سەرمایەداری، ئەوە دەردەخات کە دەوڵەت دەتوانێت پەیوەندی خۆی لەگەڵ دامەزراوە ئایینییەکان ڕێکبخات بەبێ پێشێلکردنی ئازادی ئایینی یان ئۆتۆنۆمی بیروباوەڕ. کڵێسای دانیمارکی یاسای ڕوونی هەیە. پارەی گشتی هەیە. و کارەکانی لە چوارچێوەیەکی مەدەنی لەگەڵ مافە بنچینەییەکاندا بەڕێوە دەچێت. هەروەها بە پرۆسەیەکی درێژخایەنی گەشەسەندندا تێپەڕیوە کە لە بەهاکانی دیموکراسی و مافەکانی مرۆڤ و یەکسانی نزیک بووەتەوە.

ئەو پرسیارەی کە لەسەر ئاستی ئەوروپا خۆی دەسەپێنێت: بۆچی چوارچێوەیەکی بەراورد بە دامەزراوە ئیسلامییەکان لە سەرانسەری کیشوەرەکەدا پەرەی پێنەدراوە؟

مەبەست کۆنتڕۆڵکردنی ئایین نییە. بنیاتنانی چوارچێوەیەکی مەدەنی شەفافە کە کاری دامەزراوە ئایینییەکان وەک بەشێک لە بواری گشتی ڕێکدەخات. هەر دامەزراوەیەک کە پارە بەڕێوە دەبات و کاریگەری لەسەر ژیانی خەڵک هەیە دەبێت ڕووبەڕووی شەفافییەت و لێپرسینەوە و قەدەغەکردنی هاندانی ڕق و جیاکاری بێت، بێ گوێدانە ئەوەی لە چ وڵاتێکدا کار دەکات. ئەم پێوانانە دەبێت بەسەر هەموو کەسێکدا جێبەجێ بکرێت، چونکە پرسیارەکە پەیوەندی بە سروشتی بواری گشتییەوە هەیە، نەک هیچ ئایینێکی دیاریکراو.

لێرەدا ناتوانرێت خاڵێکی بنەمایی فەرامۆش بکرێت: زۆربەی موسڵمانانی وڵاتانی ئەوروپا هاووڵاتی تەواون و باج دەدەن و بەشداری لە بنیاتنانی کۆمەڵگاکەیاندا دەکەن. بەم پێیە، دەوڵەت بە پێی بنەمای هاووڵاتیبوون و یەکسانی پابەندە بە دوور نەخرێنەوە لە دامەزراوە ئایینییەکانی لە پاڵپشتی گشتی ئەگەر پشتگیری لە دامەزراوەکانی ئایینەکانی تر بکات. پێوەرەکە ئایین نییە. پابەندبوونی تەواوە بە ستانداردەکانی شەفافیەت، یەکسانی و سەربەخۆیی لە هەر پارەدانێکی سیاسی بیانی.

دامەزراوەیەکی ئیسلامی ناوخۆیی کە ئەم مەرجانە جێبەجێ بکات شایەنی هەمان پشتیوانی کڵێسایە نەتەوەییەکانە، نەک لەبەر ئەوەی ئیسلامییە، بەڵکو لەبەر ئەوەی هاوڵاتیانی شایستەی دامەزراوە ئایینییە مۆدێرنەکانن کە لە کۆمەڵگاکەیاندا ڕەنگ داکوتاوە و لە ڕێگەی باجەکانیانەوە پارەی بۆ دابین دەکرێت.

وڵاتانی ئەوروپا لە سەرووی دانمارکەوە، بەرپرسیارێتی پشتگیری کردن لە بنیاتنان و دابینکردنی دابینکردنی دامەزراوە ئاینییە ئیسلامییە ناوخۆییەکان و کەمکردنەوەی پشت بەستن بە پارەی دەرەکی و هاندانی دەستپێشخەری چاکسازی کە لەگەڵ بەهاکانی هاووڵاتیبوونی دیموکراتی و یەکسانیدا گونجاندووە. ئەمە چاکەیەک نییە لەلایەن دەوڵەتەوە. ئەوە پابەندبوونێکە کە بە پێی بنەمای یەکسانی لە نێوان هاووڵاتیاندا دەسەپێنرێت.

بەشی سێیەم: ڕاهێنانی ئیمام لە ئەوروپا پێویستییەکی کۆمەڵایەتییە

ڕۆڵی ئیمام بە نوێژ و وتاردان ناوەستێت. ئەمە بە کاروباری خێزان، بەخێوکردنی منداڵ، پەیوەندی گەنجان لەگەڵ کۆمەڵگا، هەڵوێست بەرامبەر ژنان، و تێکەڵبوون لەگەڵ کەسانی جیاواز درێژ دەبێتەوە. کەواتە ڕاهێنانی ئیمام لە هەر وڵاتێکی ئەوروپا پرسێکی کۆمەڵایەتی و کولتووری و سیاسییە کە پەیوەندی بە تێکەڵاوبوونەوە هەیە. ڕاستییەکە ئەوەیە کە زۆرێک لە دامەزراوە ئیسلامییەکان لە سەرانسەری کیشوەری ئەوروپا بە دانمارکیشەوە پشت بە ئیمامەکان دەبەستن کە لە دەرەوەی وڵاتەوە هاتوون یان لە چوارچێوەی ئاینی و سیاسی جیاواز لە ژینگەی ئەوروپا ڕاهێنراون.

ئەم ڕاهێنانە دەبێت لەسەر بنەمای تێگەیشتن لە کۆمەڵگای خانەخوێ و ڕێزگرتن لە یاسای ناوخۆیی و دەستوور و دانپێدانان بەوەی کە چوارچێوەی یاسایی بواری گشتی بەڕێوە دەبات و باوەڕ بابەتێکی تاکەکەسییە. هەروەها دەبێت لە کولتووری مافەکانی مرۆڤ و یەکسانیدا ڕەنگ دابڕێژرێت، کە یەکسانی نێوان ژن و پیاو بنەمایەکی بنچینەیی و بە گفتوگۆیە و هەر گوتارێک کە جیاکاری پاساو بدات پێچەوانەی ئەم بەهایانەیە. دەبێت پلورالیزم بەرز بکرێتەوە و جیاکاری ئاینی یان نەتەوەیی ڕەت بکرێتەوە، چونکە کۆمەڵگاکانی ئەوروپا بە شێوەیەکی گشتی لەسەر پێکەوە ژیان لە چەندین باکگراوند بنیات نراون.

بەمەش جیاوازی لەنێوان ئیمامێک کە لە ئەوروپا لە ڕێگەی دامەزراوە پەروەردەییە باوەڕپێکراوەکانەوە ڕاهێنراوە و ئیمامێک کە لە چوارچێوەی سیاسی و ئاینی جیاوازدا ڕاهێنراوە، ڕوون دەبێتەوە. یەکەمیان تێکەڵ بە واقیعی یاسایی و کولتووری ناوخۆیی کراوە. دوایینیان لەوانەیە ئەو بیرۆکەیە بگوازێتەوە کە لەگەڵ ئەو کۆمەڵگایەی کە تێیدا دەژی ناگونجێت.

بەشی چوارەم: چاکسازی ئاینی پرسێکی مێژوویی ئەوروپییە

چاکسازی ئاینی جیاوازییەکی مێژوویی نییە. ئەزموونی ئەوروپا

گەلێک گۆڕانکاری گەورەی بەسەردا هاتووە کە پەیوەندی نێوان ئایین و دەوڵەتی لە زیاتر لە یەک وڵاتدا گۆڕیوە و وردە وردە بەهاکانی هاووڵاتیبوون و یەکسانی و مافەکانی مرۆڤ لە سەرانسەری کیشوەرەکەدا پتەوتر دەکات.

هەروەها لە چوارچێوەی ئیسلامیدا، تەوژمی ڕیفۆرمیستی و ڕەخنەگرانە سەریان هەڵداوە کە هەوڵیان داوە دەقی ئایینی بخوێننەوە و بیبەستنەوە بە واقیعی هاوچەرخەوە[13]، بە ئەوروپا خۆیشەوە، لەگەڵ ئەوەشدا بەهۆی لاوازی پشتیوانی لە بەرامبەر بەهێزی دامەزراوە تەقلیدییەکان کە لە دەرەوە پارەیان بۆ تەرخان دەکرێت، سنووردار ماونەتەوە.

پرسیارەکە لێرەدا ناکۆکی لەگەڵ ئایین نییە. بەڵکو ڕەتکردنەوەی هەر قۆرخکارییە بەسەر لێکدانەوەکەیدا. کردنەوەی بوارێکە بۆ خوێندنەوەی جۆراوجۆر و پشتیوانیکردن لە دەستپێشخەرییەکانی چاکسازی لە هەر وڵاتێکی ئەوروپا یارمەتیدەرە بۆ بنیاتنانی گوتاری ئایینی کە زیاتر لەگەڵ کۆمەڵگای مۆدێرن گونجێت.

لەلایەکی ترەوە بەجێهێشتنی ئەم بوارە بە بێ چارەسەر مانای ئەوەیە کە کاریگەری هێزە دەرەکییەکان لە داڕشتنی بەشێک لە ژیانی کۆمەڵایەتی لەناو وڵاتانی خانەخوێ بەردەوامە، هەروەک لاوازی ئۆتۆنۆمی دامەزراوە ئاینییە ئیسلامییەکان لە دانمارکەوە بۆ فەرەنسا و ئەڵمانیا و بەریتانیا.

لەم چوارچێوەیەدا، جیاکردنەوەی ئایین لە دەوڵەت وەک پرۆسەیەکی وردە وردە دەمێنێتەوە کە پەیوەستە بە گەشەسەندنی هەر کۆمەڵگایەکی ئەوروپایی و هەڵبژاردنی خەڵکەکەی. تا ئەو کاتەی ئەو جیاکردنەوەیە بەدی دێت، پێوەرەکانی شەفافییەت و بەرپرسیارێتی و ڕێزگرتن لە مافەکانی مرۆڤ وەک چوارچێوەیەکی پێویست دەمێنێتەوە کە هەموو دامەزراوە ئاینییەکان بەبێ جیاوازی لە هەموو وڵاتانی ئەوروپا کار بکەن.

بەشی پێنجەم: چەپی ئەوروپا و ئیسلام – پێویستیی هەڵوێستێکی عەلمانی

چەپی ئەوروپا بە هاوشانە دانیمارکییەکانیشەوە ڕووبەڕووی تەنگژەیەکی ڕاستەقینە دەبێتەوە کاتێک باس لە ئیسلامی سیاسی و دامەزراوە ئاینییەکان دەکرێت کە پارەی دەرەکی وەردەگرن. لە لایەکەوە، چەپ لە نەریتێکی ڕۆشنبیرییەوە سەرچاوە دەگرێت کە جیاکاری ڕەتدەکاتەوە و بەرگری لە مافەکانی کەمایەتییەکان دەکات.

لەلایەکی ترەوە، هەمان ئەو پرەنسیپانە داوای هەڵوێستێکی ڕوون دەکەن لەسەر هەر گوتارێک کە پلەبەندی نێوان ڕەگەزەکان بچەسپێنێت،

پرۆگرامەکانی پەروەردەیی بەرز بکاتەوە کە دژ بە بەهاکانی هاووڵاتیبوون بێت، بە سووکایەتییەوە مامەڵە لەگەڵ جیاوازی سێکسیدا دەکات، داوای سزادانی ناگونجێت لەگەڵ مافەکانی مرۆڤدا، یان کۆمەڵگاکان لەژێر چاودێری خاڵە دەرەکییەکاندا دەهێڵێتەوە دوور لە بنەمای جیاکردنەوەی ئایین لە دەوڵەت.

ئەم گرژییە پاڵ بە بەشێک لە چەپەکان لە زیاتر لە یەک وڵاتی ئەوروپا دەنێت بە دواخستنی هەڵوێستی خۆیان یان ڕازیبوون بە ڕێبازێکی زۆر وریا، لە ترسی ئەوەی تۆمەتبار بکرێن بە وەرگرتنی گوتاری ڕاستڕەوی ڕەگەزپەرست. لەگەڵ ئەوەشدا هۆشیاری زۆر لێرەدا خزمەت بە بنەماکانی یەکسانی و عەلمانییەت ناکات کە چەپی ئەوروپا لە مێژوودا لەسەری بنیات نراوە. کاتێک جیاکردنەوەی ڕەگەزی لە شەقامەکانی کۆپنهاگن یان هەر شارێکی تری ئەوروپا بە ناوی ڕێوڕەسمی ئایینییەوە ڕێکدەخرێت، ئەوە بەس نییە کە چەپەکان ئەم بابەتە بگێڕنەوە بۆ ئازادی پەرستن یان ئازادی ڕادەربڕین. کێشەکە قووڵترە و پەیوەندی بە کە هەیە کە ئامرازەکانی بنیاتنانی هۆشیاری ئایینی و کۆمەڵایەتی لەناو کۆمەڵگە کۆچبەرەکان لە سەرانسەری کیشوەرەکەدا هەیە.

هەڵوێستی چەپی جێگیر مانای ئەوە نییە کە ڕەوانبێژی ڕاستڕەوی ڕەگەزپەرست پەیڕەو بکەین. ئەوە مانای وەرگرتنی ڕەخنەیەکی عەلمانی ڕەگ داکوتاوە کە لە هەمان کاتدا جیاکاری لەسەر بنەمای ڕەگەز، ئایین و ڕەگەز ڕەت دەکاتەوە. پشتگیری سەربەخۆیی دامەزراوە ئایینییەکان دەکات لە دەستوەردانی دەوڵەتە بیانییەکان. داوا لە وڵاتانی ئەوروپا دەکات کە دامەزراوە ئیسلامییەکان بە پێی بەها مەدەنییەکانی هاوچەرخ پشتگیری بکەن و بنیاتنانەوە. وە لە پاڵ ئەو موسڵمانانە دەوەستێت کە لەناو کۆمەڵگاکانی خۆیاندا داوای چاکسازی و یەکسانی دەکەن. ئەمانە هاوپەیمانی سروشتی چەپی ئەوروپان، نەک ئەو هێزانەی کە دەسەڵاتی ئایینی پیاوسالاری لە دڵی کیشوەرەکەدا بەرهەم دەهێننەوە، چ لە کۆپنهاگن بێت یان لە هەر پایتەختێکی تری ئەوروپا.

بەشی شەشەم: هەموو ئەمانە لە پراکتیکدا لەسەر ئاستی ئەوروپا مانای چییە؟

ئەوروپا ئەمڕۆ ڕووبەڕووی هەڵبژاردنێکی ڕوون دەبێتەوە و دانمارک نموونەی ئەوەیە: یان بەردەوام بێت لەسەر سیاسەتەکانی ئێستا و ئەو دژایەتیانەی کە دروستی دەکەن، یان بنیاتنانی مۆدێلێکی نوێ کە لەسەر بنەمای بێلایەنکردنی هەموو ئایینەکان لە دەوڵەت و بڕینی پشت بەستن بە دەوڵەتە ئایینییەکان بێت کە دامەزراوە ئایینییەکان وەک

ئامرازێک بەکاردەهێنن بۆ فراوانکردنی کاریگەرییان لە سەرانسەری کیشوەرەکەدا. ئەم مۆدێلە دروشمێکی گشتی نییە. ئەمە پاکێجێکی ڕێوشوێنی کرداری یە کە هەر وڵاتێکی ئەوروپا دەتوانێت پەیڕەوی بکات.

یەکەمیان قەدەغەکردنی یاسایی ئاشکرایە لەسەر جیاکردنەوەی ڕەگەزی لە هەر بۆنەیەکی گشتی یان مۆڵەتپێدراودا، هاوتایە لەگەڵ قەدەغەکردنی جیاکردنەوەی ڕەگەزی. هیچ پاساوێک نییە بۆ لەخۆشبوون لە جیاکردنەوەی ڕەگەزی لەسەر بنەمای ڕێوڕەسمی ئایینی، چ لە کۆپنهاگن بێت یان پاریس یان بەرلین.

دووەمیان سنووردارکردنی پاڵپشتی دەرەکییە و داواکردنی هەر دامەزراوەیەکی ئایینی کە پارەی بیانی وەردەگرێت، حکومی یان نیمچە حکومی، بۆ ئاشکراکردنی سەرچاوە و بڕی پارەی خۆی. شەفافییەت لێرەدا مەرجێکی بنەڕەتییە بۆ متمانەی کۆمەڵگا، نەک سنووردارکردنی ئازادی ئایینی.

سێیەمیان بەستنەوەی هەر پشتگیرییەک یان مۆڵەتێکی حکومەتە بە ڕوونکردنەوەی ستانداردە مەدەنییەکان: قبووڵکردنی ئاشکرای یەکسانی جێندەر، ڕەتکردنەوەی وتاری جیاکاری و سەربەخۆیی لە دامەزراندنی ئیمام لە هەر دەسەڵاتێکی بیانی.

چوارەمیان پاڵپشتیکردن و دابینکردنی پارە بۆ دامەزراوە ئایینییەکان لەسەر بنەمای یەکسانی و وەبەرهێنان لە پەیمانگا ناوخۆییەکان بۆ ڕاهێنانی ئیمام لە هەر وڵاتێکی ئەوروپا نەک بەجێهێشتنی ئەم بۆشاییە بۆ تۆڕە بیانییەکان، وەک زۆربەی وڵاتانی ئەوروپا لە مێژوودا لەگەڵ ڕاهێنانی پیاوانی ئاینی مەسیحیدا کردوویانە.

چەپی ئەوروپا ناتوانێت تەنها لەسەر هەڵوێستی پرەنسیپی پشوو بدات. دەبێت ئەم داخوازییانە لە هەموو وڵاتێکدا بە ئاشکرا پەسەند بکات و جیاوازی بکات لە نێوان بەرگریکردن لە مافی موسڵمانان بۆ پەیڕەوکردنی ئایین و بێدەنگ بوون لە بەرامبەر ئەو کردارانەی کە جیاکاری چەسپاند و کۆمەڵگاکان لەژێر چاودێری خاڵە بیانییەکاندا دەهێڵنەوە. بێدەنگی کەس ناپارێزێت. بە سادەیی زەوی بە ڕاستڕەوی ڕەگەزپەرست لە لایەک و بە دامەزراوە دەرەکییەکان لە لایەکی ترەوە، لە دانیمارکەوە تا ئەورووپا.

ڕزگار ئاکرەی

سەرچاوەکان..

ڕووماڵی ڕۆژنامەگەری

1. ڕێوڕەسمی عاشورا لە کۆپنهاگن – TV2 Kosmopol
https://www.tv2kosmopol.dk/koebenhavn/nu-gar-tusindvis-sorgemarch-pa-norrebro-i-kobenhavn-4ea23
2. ئیمام حوسێن – ویکیپیدیا
https://en.wikipedia.org/wiki/Husayn_ibn_Ali
3. جیاکردنەوەی ڕەگەزەکان لە ڕێوڕەسمەکەدا – TV2 Kosmopol
https://www.tv2kosmopol.dk/koebenhavn/konsopdelt-optog-gennem-kobenhavn-er-forkasteligt-mener-politiker-b7ead
4. مزگەوتی ئیمام عەلی لە کۆپنهاگن و پەیوەندی□کانی بە ئێرانەوە – TV2 Kosmopol
https://www.tv2kosmopol.dk/koebenhavn/forbindelse-mellem-koebenhavnsk-moske-og-iran-paavist

ڕاپۆرتەکانی مافەکانی مر□ق

5. لێبوردنی نێودەوڵەتی لەسەر سەرکوتکردنی مافەکانی ژنان لە ئێران
https://www.amnesty.org/en/latest/news/2025/03/iran-authorities-target-womens-rights-activists-with-arbitrary-/arrest-flogging-and-death-penalty

پشتگیری ئایینی و ڕووماڵکردنی میدیای پسپۆڕی

6. کۆمەکی تورکیا بۆ مزگەوتەکان لە دانیمارک – پەیمانگای گەیتستۆن
https://www.gatestoneinstitute.org/11400/turkey-denmark-mosques
7. پارەدانی قەتەر بۆ مزگەوتی حەرام لە دانیمارک
https://middle-east-online.com/en/danish-politicians-slam-qatar%E2%80%99s-control-grand-mosque
8. ڕاپۆرتی پەرلەمانی ئەوروپا لەسەر کۆمەکی سعودیە
https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2020-0087_EN.html
9. ئێران ئینتەرناسیۆنال لەسەر کۆمەکی ئایینی ئێران
https://www.iranintl.com/en/202508161375

یاسادانان و بەڵگەنامە فەرمییەکان

10. یاسای دانمارک کە بەخشینی بیانی بە دامەزراوە ئایینییەکان قەدەغە دەکات

https://www.lovguiden.dk/loven/lov-om-forbud-mod-modtagelse-af-donationer-fra-visse-fysiske-og-juridiske-personer/1

سەرچاوە ئەکادیمیەکان

11. توێژینەوەی ئەکادیمی لەسەر پەیوەندییەکانی ئایین و دەوڵەت لە ئەوروپا – MDPI
https://www.mdpi.com/2077-1444/9/5/144
12. نەریتی ڕیفۆرمیستی لە ئیسلامدا – پەیمانگای خوێندنی ئیسماعیلی
https://www.iis.ac.uk/scholarly-contributions/islams-reformist-tradition
13. تەوژمەکانی ڕیفۆرمیستی ئیسلامی – قەبارەی ئەکادیمی ئۆکسفۆرد
https://academic.oup.com/edited-volume/43158/chapter-abstract/362193978?redirectedFrom=fulltext